

УДК 347.9

Максим Гетманцев,*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті автор здійснює аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері запровадження в Україні засобів електронної комунікації у процесі відправлення правосуддя у цивільних справах, а також аналізує поширені у наукових колах теоретичні та методологічні підходи щодо окресленої проблематики.

Ключові слова: інформаційні технології, електронна подача документів, судочинство, електронний документообіг.

Постановка проблеми. Прискорення розвитку інформаційних технологій, поява нових надійних та багатофункціональних систем надають нові можливості щодо переходу від часткової незалежної автоматизації різними розробниками окремих ділянок роботи судових організацій до комплексних рішень та універсальних форматів даних, що забезпечують безперервні інформаційні потоки між судами. У такій системі, відповідно до п. 1 Концепції електронного суду України, будь-яка інформація може бути введена та використана на будь-якому робочому місці, де санкціоновано відповідний рівень доступу [7].

Водночас процес інтеграції комунікативних та інформаційних технологій у суспільстві протікає на тлі нерівності рівня знань, досвіду та інструментарію фізичних та юридичних осіб залежно від багатьох зовнішніх чинників, що в сукупності посилює розбіжності законодавчого регулювання досліджуваного питання із його втіленням на практиці. У зв'язку з цим актуальність всебічного аналізу проблематики запровадження електронної комунікації в цивільному судочинстві дедалі більше зростає.

Мета цього дослідження – здійснити аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері запровадження в Україні засобів електронної комунікації під час відправлення правосуддя у цивільних справах, а також проаналізувати поширені у наукових колах теоретичні та методологічні підходи до окресленої проблематики. Задля досягнення вказаної мети було сформульовано такі науково-теоретичні та практичні завдання:

– виокремити у законодавчому масиві нашої держави нормативно-правові акти, які безпосередньо або опосередковано стосуються засобів електронної комунікації у цивільному судочинстві;

– на основі проведеного дослідження сформулювати та обґрунтувати власне бачення щодо можливих шляхів подолання потенційних проблем, які закономірно виникнуть у процесі реалізації на практиці основних принципів і засад утвердження електронної комунікації в судах цивільної юрисдикції.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідження основних аспектів екстраполювання відповідних електронних ресурсів для використання в якості комунікаторів у рамках цивільного судочинства здійснювали такі науковці, як К.Л. Брановицький, А.Ю. Каламайко, В.М. Пекарчук, Н.В. Пушенко, В.С. Петренко, Р. Ханик-Посполітак та інші.

Виклад основного матеріалу. Цивільне процесуальне право нашої держави – надзвичайно складна та динамічна галузь права, яка, залучаючи міжнародний досвід та провідні технологічні досягнення, стрімко розвивається й запроваджує кардинально нові форми відправлення правосуддя. Лише за останні кілька років вітчизняне судочинство зазнало докорінного реформування, в результаті якого не лише вдосконалені діючі інститути цивільного процесуального права (в тому числі пов'язані з речовими доказами), але й втілені в життя й успішно функціонують нові моделі процесуальної взаємодії суду та інших суб'єктів цивільного процесу. Відтепер кожен учасник цивільних процесуальних правовідносин має можливість обмінюватися із судом електронними доку-

ментами [14], одержувати повістки через текстові SMS-повідомлення [13], а також брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції [12]–. Тому варто погодитися з В.С. Петренко, який стверджує, що електронні форми комунікації, перш за все соціальні мережі та Інтернет, досягли такого рівня впливу на суспільне життя, що вони стали важливим джерелом інформації, а тому потребують відповідного нормативного врегулювання у разі використання в процесі вирішення цивільної справи судом [10].

При цьому, як відзначається у Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення (абз. 2 розд. 1).

Проте в наш час запровадження електронних засобів комунікації спирається більше на зарубіжний досвід та напрацювання іноземних юристів-практиків. Так, залежно від рівня технічного розвитку В.І. Решетняк [17] виділяє три групи країн:

1) країни, в яких подання документів до суду здійснюється в обов'язковому порядку в електронній формі і застосовується у розгляді всіх цивільних справ (наприклад, Сингапур);

2) країни, де електронна форма подання документів до суду застосовується повсякчас, але на добровільній основі (Ізраїль, федеральні суди США, Австралія);

3) країни, в яких подання документів у електронній формі можливе у деяких судах (Англія, Канада, Німеччина).

Цікавим у цьому контексті є досвід Німеччини, де, за словами А.Ю. Каламайко, одним із найважливіших напрямів реформ щодо впровадження електронних технологій у цивільному процесі є взаємодія всіх зацікавлених сторін. Закон «Про юридичні послуги», за словами А.Ю. Каламайко, містить пряму вказівку на обов'язок використання адвокатами інформаційної системи наказного провадження *ProfiMahn*, яка дозволяє користувачу встановити двосторонню систему обміну інформацією із судом і отримувати всю необхідну інформацію про дату отримання судом заяви, процесу її розгляду, а також отримувати доступ до судових актів [3, с. 163–164].

Запровадження аналогічних механізмів електронної взаємодії суду з учасниками

цивільного процесу потребує побудови комплексу технічних рішень, що, відповідно до п. 3 Концепції електронного суду України, покликані виконувати такі важливі завдання:

– надання можливості громадянину або організації направити до будь-якого суду країни підписану електронним цифровим підписом позовну заяву (апеляційну або касаційну скаргу) разом із пакетом супутніх документів за допомогою мережі Інтернет;

– надсилання стороні процесу електронної копії процесуального документа або повістки засобами електронного або мобільного зв'язку (e-mail або SMS);

– розробка та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ та документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників – так звана «загальна шина даних» [7].

Задля практичного втілення цих цілей законодавець останнім часом демонструє послідовне оновлення нормативно-правової бази, де регламентуються та деталізуються механізми запровадження і функціонування електронних засобів взаємодії держави і людини. Зокрема, йдеться про такі стратегічні нормативи, що закріплені:

– Декларацією принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» [2];

– Концепцією галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [6];

– Концепцією електронного суду України [7];

– Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні [15];

– Рекомендаціями парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні [16];

– Регламентом обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу [18], а також чисельними іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами, а саме: «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [11]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні у режимі відео конференції» [12]; «Про реалізацію проекту надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження) у місцевих та апеляційних загальних судах» [13]; «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» [14] тощо.

Хоча ідея розширеного застосування судами цифрових технологій і перебуває

на початковій стадії, все ж, як наголошують В.М. Пекарчук, Н.В. Пушенко, потрібна подальша реалізація завдань щодо розвитку й модернізації інформаційних технологій, що дозволить вийти на якісно вищий рівень у справі інформатизації судів та використання електронної системи. Ключовими завданнями є вдосконалення наявної нормативно-правової бази щодо визначення процедури електронної взаємодії судів й учасників процесу; модернізація програмно-апаратного середовища; впровадження сучасної інженерної інфраструктури, центрів обробки даних і широкосмугових каналів зв'язку; розвиток механізмів наскрізного юридично значущого електронного документообігу, що сприятиме подальшому розвитку Електронного суду, який дозволить скоротити час судового розгляду справ, спростить процедуру звернення громадян стосовно судового захисту своїх прав та законних інтересів. Застосування сучасних технологій, на думку вчених, кардинально спрощує судочинство, економить час і кошти громадян, забезпечує прозорість і доступність; а для судової системи це оптимізація і автоматизація судочинства, розвиток технологій і економія бюджетних коштів [8, с. 86–87].

При цьому трансформації зазнають і традиційні інститути цивільного процесуального права. Зокрема, це стосується порядку подання електронних доказів і порядку їх дослідження.

Оскільки електронні (цифрові) докази – це новий вид доказів, що застосовується в цивільному процесі порівняно недавно і за своїм внутрішнім змістом поділяється та може існувати у вигляді електронного документа, аудіозапису, відеозапису якої-небудь події, цифрової фотографії тощо, то, на переконання В. С. Петренко, у суду, а також сторін, що беруть участь у процесі, виникають питання, пов'язані з оцінкою цифрових доказів з позиції допустимості та достовірності. Зважаючи на специфіку певних видів електронних доказів (відео-, звукозаписи, цифрове зображення тощо), їх копії повністю ідентичні оригіналу – такі електронні копії, продовжує вчений, доцільно прирівняти до оригіналу; або, для того щоб гарантувати учасникам судових справ право на подання електронних доказів, законодавцю варто в найкоротший строк регламентувати порядок засвідчення цифрових копій електронних доказів у тому числі електронним цифровим підписом та паперових копій, при цьому потрібно врахувати специфіку деяких видів електронних доказів. Вищевказані проблеми, підсумовує науковець, набувають особливої актуальності у світлі розроблення та прийдешнього впровадження Єдиної судової

інформаційно-телекомунікаційної системи, яка, окрім інших покладених на неї функцій, має забезпечувати зберігання усіх доказів, що надаються суду учасниками процесу в електронному вигляді або трансформуються судом з паперового в електронний формат, та можливість безперешкодного користування ними [9, с. 113–114].

Поряд із питаннями подання та оцінки електронних доказів, найбільше труднощів у практичному запровадженні засобів електронної комунікації в цивільне судочинство викликають процедурні питання правозастосування у конкретних справах цих нововведень.

Досить детально ці питання врегульовує Концепція електронного суду України, відповідно до п. 5.1. якої для подачі документа до суду зацікавлена особа повинна використовувати спеціальне програмне обладнання, за допомогою якого буде у змозі виконати такі кроки:

- у дружньому простому інтерфейсі сформувати формалізований файл заяви;
- прикріпити до неї необхідні супутні документи;
- підписати їх електронним цифровим підписом;
- надіслати виготовлений таким чином пакет засобами web-сервісу до ЦОП.

Після отримання пакету з документами ЦОП виконує такі дії:

- поштовий сервер ЦОП надсилає на поштову адресу зацікавленої особи підтвердження отримання пакету документів;
- підсистема верифікації даних ЦОП виконує перевірку умов логічного контролю надісланої посилки; у разі вдалої перевірки ПВД надсилає на поштову адресу зацікавленої особи підтвердження вдалої верифікації документа, заяви та поміщає надісланий пакет до власної бази даних заяв до суду зі статусом «перевірено, але не зареєстровано»; у разі невдалої перевірки умов логічного контролю ПВД надсилає на поштову адресу зацікавленої особи повідомлення про помилку, а у власній базі даних створює запис журналу невдалих надсилань із реквізитами надсилання та причиною відмови у реєстрації;
- підсистема реплікації даних до суду ЦОП формує періодичну посилку до кожного із судів України із заявами, що надійшли за період, та розміщує на ресурсі, доступному для завантаження даної посилки судом. На даному етапі припускається використання ftp-протоколу або веб-сервісу;
- підсистема реплікації даних суду завантажує посилку до бази даних суду, а у зворотному напрямку надсилає пакет квитанцій із реєстраційними номерами зареєстрованих заяв;

– на другому етапі розробки системи «Електронного суду» підсистема реплікації даних суду після автоматичного розподілу матеріалу на суддю, встановлення категорії справи та призначення дати розгляду може надсилати пакет квитанцій із номером справи, категорією справи та датою розгляду – для цього в структурі даних зарезервовано окремі теги;

– ЦОП розміщує квитанції у власній базі даних до відповідних записів та надсилає на електронну поштову адресу зацікавленої особи повідомлення про вдалу реєстрацію заяви [7].

Як бачимо, Концепція максимально повно на теоретичному рівні враховує покрокові алгоритми взаємодії учасників цивільних процесуальних правовідносин, що зрештою призводить до якісної трансформації процедури відправлення правосуддя у всіх категоріях справ.

Так, Р. Ханік-Посполітак вичерпно підсумувала всі переваги запровадження засобів електронної комунікації в цивільному судочинстві, а саме: економія коштів та часу; пришвидшення строків розгляду спору; спрощення доступу учасників процесу до матеріалів справи; спрощення роботи усіх суб'єктів цивільного процесу [19].

Висновки

Таким чином, підсумовуючи все наведене вище, вважаємо за доцільне констатувати неабияку актуальність та безумовну важливість запровадження різноманітних засобів електронної комунікації в цивільне судочинство нашої держави у максимально короткі строки. Водночас нормативно-правове регулювання досліджуваного нами питання порівняно з іншими інститутами цивільного процесуального права перебуває на початковому етапі свого втілення у повсякденному правозастосуванні і поки що не реалізованою на практиці залишається більшість законодавчих приписів у цій сфері. Проте з часом, ми переконані, всі передбачені законодавцем механізми процесуально-правового регулювання запровадження засобів електронної комунікації під час відправлення правосуддя в цивільних справах відіграють фундаментальну роль у кінцевому трансформуванні судової системи нашої держави та оптимізації здійснення цивільного судочинства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Брановицкий К. Л. Информационные технологии в гражданском процессе Германии (сравнительно-правовой анализ) : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 208 с.

2. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57 (дата звернення: 07.03.2019).

3. Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі : постановка питання. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 159–165.

4. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 127–132.

5. Кіряк О. В. Оглядний аналіз розвитку цивільного процесуального права окремих іноземних держав. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 19–23

6. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. URL: <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>. (дата звернення: 08.03.2019).

7. Концепція електронного суду України. Державне підприємство «Інформаційні судові системи», 2012. URL: http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

8. Пекарчук В. М., Пушенко Н. В. Запровадження електронного суду – помітний крок до підвищення ефективності судочинства в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 81–88.

9. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 111–115.

10. Петренко В. С. Проблеми правового регулювання та використання електронного суду. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9503/Petrenko%2041-49.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.03.2019).

11. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відео конференції : Закон України від 04.07.2012 № 5041-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5041-17> (дата звернення: 10.03.2019).

13. Про реалізацію проекту надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження) у місцевих та апеляційних загальних судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 20.09.2013 № 119. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/asjhdgajhdsgajhdsdgtuut/> (дата звернення: 10.03.2019).

14. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ Державної судової адміністрації України від 31.05.2013 № 72. URL: <http://ab.mk.court.gov.ua/sud1401/lectronn/dsa72v310513/> (дата звернення: 11.03.2019).

15. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. С. 79. Ст. 1581.

16. Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : схвалені Постановою Верховної Ради України від 01.12.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15> (дата звернення: 09.03.2019).

17. Решетняк В. И. Электронная форма подачи документов в суд (опыт зарубежного гражданско-

го судопроизводства). URL: <http://w.pc-forums.ru/h207.html>. (дата звернення: 10.03.2019).

18. Тимчасовий регламент обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : затверджений наказом Державної судової адміністрації України від 07.09.2012 № 105. URL: <http://ki.court.gov.ua/tu11/87/72/> (дата звернення: 10.03.2019).

19. Ханік-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України. *Право України*. 2017. № 8. С. 122–129.

В статье автор осуществляет анализ действующих нормативно-правовых актов в сфере внедрения в Украине средств электронной коммуникации при отправлении правосудия по гражданским делам, а также анализирует распространенные в научных кругах теоретические и методологические подходы к обозначенной проблематике.

Ключевые слова: информационные технологии, электронная подача документов, судопроизводство, электронный документооборот.

In the article the author analyses existing normative-legal acts in the sphere of introduction in Ukraine of electronic communication in the administration of justice in civil matters, as well as analyses common in scientific circles theoretical and methodological approaches to the designated issues.

Key words: information technology, electronic filing of documents, proceedings, electronic document management.

